

NUTQ ETIKETI DUNYO TILLARI MANZARASIDA (INGLIZ, O'ZBEK VA RUS TILLARI MATERIALLARI ASOSIDA)

Shamsutdinova Iroda Alijonovna

Termiz davlat pedagogika instituti

Tillar fakultetining 4- bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **Samadova Visola Baxtiyor qizi**

Termiz davlat pedagogika instituti, Gumanitar
yo'nalishlarda xorijiy tillar kafedrasida o'qituvchisi

visolasamadova5@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz, o'zbek va rus tillaridagi nutq etiketi vositalari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Har bir xalqning madaniy qadriyatlari, milliy tafakkuri va ijtimoiy muomala me'yorlari tilda qanday aks etishi o'rganiladi. Tadqiqotda salomlashish, minnatdorchilik, uzr so'rash, murojaat shakllari kabi etik birliklar tahlil qilinib, ularning o'ziga xos milliy-madaniy xususiyatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: nutq etiketi, madaniyat, kommunikatsiya, ingliz tili, o'zbek tili, rus tili, qiyosiy tahlil.

Bugungi globallashuv davrida tillararo muloqot va madaniy aloqalar kengayib borayotgan bir paytda, nutq etiketi masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Har bir xalqning nutq madaniyati, odob-axloqi va muloqotdagi o'ziga xos uslubi o'sha millatning ma'naviy qadriyatlarini aks ettiradi. Shu bois nutq etiketi nafaqat tilshunoslikning, balki madaniyatshunoslik, psixologiya va sotsiologiyaning ham dolzarb tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ingliz, o'zbek va rus tillari dunyo til manzarasida o'ziga xos madaniy qatlamga ega bo'lib, ularning har biri nutq etiketi orqali milliy tafakkur va ijtimoiy qadriyatlarni namoyon etadi. Masalan, ingliz tilida "please", "thank you", "sorry" kabi so'zlar ijtimoiy hurmatning ifodasi bo'lsa, o'zbek tilida "iltimos", "rahmat", "marhamat", "kechirasiz" kabi so'zlar insoniylik, ehtirom va kamtarlikning ramzidir. Rus tilida esa "pozhaluysta", "spasibo", "izvinite" kabi so'zlar ijtimoiy muomala etiketi sifatida keng qo'llanadi.

O'zbek tilida nutq etiketi

O'zbek tili xalqning ma'naviyati, odob-axloqi va ijtimoiy qadriyatlarini aks ettiruvchi boy madaniy tizimdir. Nutq etiketi asosan hurmat, samimiylik va kamtarlik tamoyillariga asoslanadi. Muloqotda ishlatiladigan so'z, ohang va murojaatlar milliy mentalitet va axloqiy qadriyatlarning ifodasidir. O'zbek nutq etiketida murojaat madaniyati muhim o'rin tutadi. Suhbatdoshning yoshi, mavqeiga qarab "aka", "opa", "domla", "ukajon", "xonim" kabi murojaatlar tanlanadi. Bu xalqimizning ehtirom va madaniyatga sodiqligini ko'rsatadi.

Shuningdek, “rahmat”, “uzr”, “kechirasiz” kabi soʻzlar odob va samimiyat belgisi sifatida qoʻllanadi. Tilshunos A. Nazarovning taʼkidlashicha, “har bir xalqning tili — uning madaniy tajribasi va milliy ongining koʻzgusidir”¹. Demak, oʻzbek nutq etiketi xalqning maʼnaviy dunyosini ifodalovchi, uni boshqa madaniyatlardan ajratib turuvchi muhim belgidir.

Ingliz tilidagi nutq etiketi

Ingliz tili nutq etiketi asosan xushmuomalalik, shaxsiy masofa va ijtimoiy tenglik tamoyillariga asoslanadi. Ingliz tilida muloqotda soʻzlovchi har doim suhbatdoshga hurmat bilan murojaat qiladi, lekin bu hurmat ruxiy yaqinlikdan koʻra masofani saqlash orqali namoyon boʻladi. Brown va Levinson tomonidan ilgari surilgan "politeness theory" ga koʻra, ingliz tilida har bir inson “yuz” (face) tushunchasini saqlashga harakat qiladi. Yaʼni, suhbatdoshning obroʻsiga putur yetkazmaslik, u bilan yumshoq ohangda muloqot qilish odob hisoblanadi². Ingliz nutq etiketida “please”, “thank you”, “sorry” kabi soʻzlar alohida ahamiyatga ega. Ular muloqotda hurmat, minnatdorchilik va uzrni ifodalash vositasi boʻlib xizmat qiladi. Leech esa bunday soʻzlar orqali ijtimoiy muvozanat saqlanishini, nutqning ijobiy psixologik muhit yaratishdagi rolini taʼkidlaydi. Shuningdek, ingliz jamiyatida intonatsiya va tana tili ham xushmuomalalikning muhim qismi sanaladi. Soʻzning oʻzi emas, balki uni aytish ohangi, yuz ifodasi va tana harakati muloqotdagi madaniy darajani belgilaydi³. Shu sababli ingliz nutq etiketi til, psixologiya va madaniyatning oʻzaro uygʻunlashgan tizimi sifatida namoyon boʻladi.

Rus tilidagi nutq etiketi

Rus tilidagi nutq etiketi asosan ruxsat, minnatdorchilik va murojaat madaniyatiga tayanadi. Rus jamiyatida muloqotda rasmiylik va ijtimoiy masofa muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun suhbatdoshga “vy” shaklida murojaat qilish, hurmatni ifodalashning asosiy belgisi hisoblanadi. Urbanovich taʼkidlashicha, rus tili nutq etiketi “podjaluysta”, “spasibo”, “izvinite” kabi soʻzlar orqali ijtimoiy odobni namoyon etadi. Bu ifodalar rasmiy hamda norasmiy nutqda madaniyat va muomala etikasining muhim tarkibiy qismi sanaladi⁴. Umuman, rus tili nutq etiketi suhbatdoshga nisbatan hurmat, tartib va rasmiy muomalani ifodalash orqali xalqning madaniy qadriyatlarini aks ettiradi.

Nutq etiketining qiyosiy tahlili

Ingliz, oʻzbek va rus tillarida nutq etiketi insonlar oʻrtasidagi hurmat, ehtirom va madaniyatni ifodalovchi muhim ijtimoiy hodisa sanaladi. Biroq bu qadriyatlar har bir tilda

¹ Nazarov, A. (2018). Til va madaniyat. Toshkent: Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti.

² Brown, P. & Levinson, S. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press.

³ Leech, G. (1983). Principles of Pragmatics. London: Longman.

⁴ Урбанович, Е. (2016). Культура речевого общения. Москва: Академический проект

madaniy kontekstga ko'ra turlicha ifodalanadi. O'xshash jihatlar shundan iboratki, uchala tilda ham uzr so'rash, minnatdorchilik bildirish, murojaat va so'rov ifodalash uchun maxsus so'z va iboralar mavjud. Masalan, ingliz tilidagi "thank you", rus tilidagi "spasibo", va o'zbek tilidagi "rahmat" bir xil ma'noni bildiradi. Shuningdek, barcha tillarda intonatsiya, ohang va muomala yumshoqligi madaniy muvozanatni ta'minlovchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Farqli jihatlar esa har bir xalqning mentaliteti bilan bog'liq. Ingliz tili nutq etiketi ruxiy masofa va shaxsiy erkinlikni saqlashga urg'u beradi, rus tili esa rasmiylik va ijtimoiy maqomni ko'proq aks ettiradi. O'zbek tili esa ulardan farqli o'laroq, yaqinlik, samimiylilik va ehtiromni oldinga qo'yadi. Demak, nutq etiketi har bir xalqda o'z madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, u orqali insonlarning dunyoqarashi, odob-axloqi va ijtimoiy qadriyatlari ifodalanadi.

Xulosa qilib aytganda, nutq etiketi har bir xalq madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, u insonlar o'rtasidagi muloqot madaniyatini belgilaydi. Ingliz, o'zbek va rus tillarida nutq etiketi hurmat, odob va ijtimoiy muvozanat tamoyillariga tayanadi, ammo ularning ifodalanish shakli madaniy muhitga ko'ra farqlanadi. Ingliz tili nutq etiketi rasmiylik va shaxsiy masofani saqlashga, rus tili — ijtimoiy maqom va tartibga, o'zbek tili esa — samimiyat va ehtiromga asoslanadi. Shu orqali har bir xalq o'zining milliy dunyoqarashi va ma'naviy qadriyatlarini til orqali namoyon etadi. Shunday qilib, nutq etiketi nafaqat til hodisasi, balki madaniyat va ma'naviyatni birlashtiruvchi muhim vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Brown, P. & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Cameron, D. (2001). *Working with Spoken Discourse*. London: Sage Publications.
3. Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
4. Nazarov, A. (2018). *Til va madaniyat*. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
5. Урбанович, Е. (2016). *Культура речевого общения*. Москва: Академический проект